

Egy magyar tudós lelki alkata: Molnár Kálmán és a közjogi provizórium dilemmái

Schweitzer Gábor*

Bevezetés

A kötet alapjául szolgáló konferencia a jogtudomány helyével, szerepével és hasznával összefüggő kérdéseket járta körül. A szervezők által előzetesen feltett kérdések egyike arra irányult, vajon feladata-e a jogtudománynak a „jobbítás”; s amennyiben igen, akkor ezt milyen módon tegye meg: elegendő-e, ha csak figyelmeztet a helytelen tendenciára, avagy tegyen is javaslatot a másféle megoldásra? Mindezek a kérdések – úgy érzem – a jogtudomány művelőjével, hordozójával, illetve megtestesítőjével, a jogtudóssal kapcsolatban is teljes joggal felvethetőek. Nemcsak a jogtudománynak, de a jogtudósnak is van ethosza. A tudósnak, így a jogtudósnak is nyilvánvalóan szem előtt kell tartania azt az ókori szentenciát, miszerint a tudós természete az őszinteség és a bátorság, mert az, akinek esze folyton az igazságot kutatja – emlékeztetett Kornis Gyula a tudós lelki alkata elemző művében –, hogyan szeretné az igazságot, s hogyan vetné meg a hazugságot és a gyávaságot, hiszen a gyáva és szolgálékú nem lehet részese az igazi tudománynak. A tudós félelem nélkül ragaszkodik elveihez.¹

Az Alaptörvény 2011-es elfogadását követően a *Fundamentum* című folyóirat szerkesztősége néhány kérdést intézett az alkotmányjog oktatóihoz, amelyek között az is szerepelt, vajon fennáll-e az alkotmányjog oktatója vonatkozásában az adott hatalmi berendezkedéshez, avagy a tárgyi alkotmányhoz való lojalitás követelménye?² Sente Zoltán véleménye szerint egy egyetemi oktató nem teheti meg, hogy ne a személyes nézetei alapján adja elő, illetve ne a legjobb tudása szerint magyarázza a hatályos alkotmányjogot. Amúgy pedig a szakmai etika sem engedi meg, hogy a belső konfliktusokat és a vállalhatatlan elemeket az oktató elhallgassa.³ Az alkotmányjog oktatójának és kutatójának felelősségével és lelkiismereti szabadságával kapcsolatban pedig Chronowski Nóra arra mutatott rá, hogy az alkotmányjog oktatását a diszciplína politika-közeli jellege is befolyásolja, hiszen az alkotmányjog „ismeretanyaga az alkotmányos gyakorlaton keresztül a politikum szférájában realizálódik”. Az oktatónak a lelkiismereti szabadság tiszteletben tartása mellett ugyanakkor szakmailag meggyőző magyarázatot kell ad-

* Tudományos főmunkatárs, MTA TK Jogtudományi Intézet; habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar.

¹ Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*, Franklin-Társulat, Budapest, 1943., 138.

A lehetséges jogtudósi szerepekhez lásd Jakab András: *A jogtudósok hétféle szerepfelfogása*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*, HVG-ORAC, Budapest, 2015., 872–897.

² Lásd Fórum. Az alkotmányjog oktatásáról – az Alaptörvény után, *Fundamentum* 2013/1.

³ Sente Zoltán: *Salus rei publicae suprema lex esto*, *Fundamentum* 2013/1. 39.

nia az alkotmányjogi normák és intézmények működéséről. Az alkotmányjog tanára részéről mindazonáltal sokféle hozzáállás lehetséges a közjogi és morális értelemben vett azonosulástól kezdve a semlegességen át egészen az elutasításig.⁴ Azaz az alkotmányjog oktatója és kutatója szakmai és lelkiismereti meggyőződése alapján alakítja ki a fennálló alkotmányos rendszerhez való viszonyát. A szakmai és morális felelősséggel, az oktatói és kutatói autonómiával, valamint a klasszikus tudósi ethosszal összefüggő általános jellegű dilemmák természetesen nemcsak a közelmúltban, hanem a régmúltban is felmerültek.

Az alábbi esettanulmány Molnár Kálmán⁵ (1881–1961) egri, majd pécsi közjogász professzor pályafutásán keresztül azt kívánja bemutatni, hogy a tételes alkotmányjogban, illetve a hivatalos alkotmányjogi felfogásban bekövetkezett gyökeres változások milyen szakmai és erkölcsi dilemmákat, lelkiismereti konfliktusokat váltottak ki az alkotmányjog egykori művelőinél. Miként viszonyuljon az alkotmányjog tanára egy olyan helyzethez, amikor szakmai, erkölcsi vagy lelkiismereti meggyőződésével ellentétes alkotmányjogi nézeteket és tételeket kell oktatnia? Mennyiben kell azonosulnia – azonosulnia kell-e egyáltalán – a hivatalos közjogi felfogással és alkotmányjogi tételekkel? Molnár Kálmán válaszai azt mutatják, hogy felelősen gondolkodó és cselekvő jogtudósként és professzorként igen pontosan tudta, mikor és hogyan kellett megszólalnia.

Molnár Kálmán munkássága

Molnár Kálmán kora alkotmányjog-tudományának legjelentősebb művelői közé tartozott. Jogi tanulmányait a nagyváradi királyi jogakadémián és a budapesti tudományegyetem jog- államtudományi karán végezte, utóbb két éven keresztül Berlinben, Heidelbergben és Párizsban folytatott kiegészítő tanulmányokat. Négy évtizedig tartó oktatói és kutatói pályafutása során 1907–1925 között az Egri Érseki Joglyceum magyar közjogi, majd jogtörténet-egyházjogi tanszékén, 1926–1946 között a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara magyar közjogi tanszékén, végül 1946–1948 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara magyar közjogi tanszékén oktatott. Az alkotmányjog-tudomány művelőjeként leginkább a jogforrástan, a múltban gyökerező közjogi intézmények értelmezése, valamint a két világháború között érvényesülő ún. közjogi provizórium intézményeinek bírálata foglalkoztatta.

Molnár közjogi felfogásának alakulására a történeti-jogi iskola volt hatással, különös tekintettel a magyar alkotmányjog idealisztikus és értékalapú megközelítésére. Ugyanakkor – Nagy Ernő (1853–1921) nyomdokain haladva – a közjog-dogmatikai megközelítést, illetve módszert is érvényesítette. A hazai közjogtudományban Nagy Ernő, a nagyváradi királyi jogakadémia tanáraként az elsők között hívta fel a figyelmet arra, hogy – miként „*Magyarország közjoga (államjog)*” című kötetének előszavában fogalmazott –

⁴ Chronowski Nóra: Az alkotmányjog oktatása az Alaptörvény után – indoktrinációmentesen?! *Fundamentum* 2013/1. 35.

⁵ Molnár Kálmán pályaképehez lásd Ádám Antal: Molnár Kálmán, *Jura* 2001/2. 74–76.

az államjog tárgyalásánál a történeti módszer kizárólagos használata már nem megfelelő. „Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a behatóbb jogi (dogmatikai) elemzést.”⁶ A dogmatikai elemzés szükségességét Nagy Ernő további írásaiban is hangsúlyozta, miként arra is rámutatott, hogy a közjogi irodalomnak az összefoglaló rendszeres munkák mellett a részletkérdések feldolgozására is kellő figyelmet kell fordítania.⁷ A dogmatikai megközelítés, illetve módszer utóbb egyértelműen érvényesült Molnár Kálmán 1911-ben közzétett „Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból” című monográfiájában, miként későbbi jogforrástani, jogszabálytani munkáiban is törekedett a közjogi fogalmak tisztázására és elemzésére. Módszertani szempontból Molnár Kálmán azon közjogászok közé tartozott, akik bizonyos tekintetben meg is újították a történetileg megalapozott közjog-dogmatikai szemléletet. Erre Zsedényi Béla, a miskolci evangélikus jogakadémia tanára mutatott rá Molnár Kálmán 1929-ben közzétett „Magyar közjog” című vaskos összefoglalója kapcsán.

„Közjogírásunk új iránya [...] még ha megmarad is a főelvként lefektetett jogdogmatikai módszer alapjain, sőt a dinamikus szemlélet bekapcsolásával egyben ennek természetszerű tökéletesítésére is fog törekedni, a történelmi, politikai, bölcséleti és főképp nemzetközi jogi háttér erősebb és alaposabb kidolgozásától sem zárkozhat el többé.”

Molnár Kálmán „Magyar közjog”-a már ebben a „dinamikus szemlélet” által meghatározott új irányban halad.⁸ A jogdogmatikai módszer alkalmazását ugyanakkor a kötet beosztása, tárgyalási rendje, a „precíz fogalom meghatározásokra való törekvés”, valamint a logikusan kidolgozott jogi konstrukciók igazolják.⁹

A MTA 1942-ben a magyar közjog területeit érintő tudományos munkássága elismeréseként Molnár Kálmánt levelező tagjává választotta. Néhány évvel később, 1948-ban, a szocialista jogászképzésetörténeti áttérés időszakában – több professzortársával együtt – nyugállományba helyezték, 1949-ben pedig az MTA átszervezésekor a semmitmondó tanácskozó tagok közé sorolták át. Szakmai életútja tehát hatvannyolc éves korában ért véget.

Óriás Nándor (1886–1992) az egri, majd pécsi tanártárs Molnár Kálmánt az önmagával szemben kérlelhetetlen, a hallgatók irányában szigorú, de a becsületes munkát örvendezve jutalmazó, lelkes és lelkesíteni tudó professzorként, a jogfolytonosság tántoríthatatlan híveként, a fajvédelmi törekvések ellenzőjeként és végül, de nem utolsó sorban, a jogegyenlőség emelt fővel kiálló harcosaként jellemezte visszaemlékezéseiben.¹⁰

⁶ Nagy Ernő: *Magyarország közjoga (államjog)*, Eggenberger, Budapest, 1887., Előszó.

⁷ Nagy Ernő: A közjog tudományos műveléséről. III., *Jogtudományi Közlöny* 1902. június 20.

⁸ Zsedényi Béla: *Molnár Kálmán Magyar Közjoga*, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, Miskolc, 1931., 5–6.

⁹ Lásd Zsedényi: (8. l.) 6.

¹⁰ Óriás Nándor: *Emlékeim töredékei* (szerk.: Ádám Antal), Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2006., 168–169.

A jogfolytonosság problémája mint erkölcsi kihívás

Molnár Kálmán éppenséggel az Óriás Nándor által is kiemelt jogfolytonosságról és az állampolgári jogegyenlőségről vallott nézetei miatt került szembe a két világháború között *mainstream* közjogi felfogással. Érdeemes alaposabban megvizsgálni, hogy mi okozta a szembenállást.

Az első világháborút követően az önmagát az 1867-es kiegyezés hívének tartó Molnár Kálmán tudományos munkásságának középpontjában a jogfolytonosság problematikája helyezkedett el. A jogfolytonosság fogalma alatt – miként memoárjaiban fogalmazott:

„a hozzá nem értők, sőt bizony még egyes ún. szakemberek is csupán legitimizmust, itt-ott éppen csak politikai, sőt érzelmi (szentimentális) legitimizmust értettek”.¹¹

A jogfolytonosság – ezen belül is az alaki jogfolytonosság – lényege viszont abban áll, hogy a jogszabályok alkotására, változtatására és eltörlésére csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők jogosultak.

„A törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának joga Magyarországon a törvényesen megkoronázott királyt és az országgyűlésre törvényesen összesereglett karokat és rendeket közösen illeti meg, *s másképp nem gyakorolható*.”¹²

A jogfolytonosság helyreállítását Molnár azért tartotta fontosnak, mert meggyőződése szerint jogfolytonosság nélkül nincs jog és nincs jogrend, sőt békés és nyugodt fejlődés sem. A jogfolytonosság kérdését nem tekintette másodrendű fontosságú formai természetű kérdésnek, mert véleménye szerint a jogban maga a forma jelenti a lényegét. A jognak ugyanis bizonyos formák között kell megjelennie, mert különben nem felelhet meg céljának, és nem is szolgálhat biztos zsinórmértékül. Az alaki jogfolytonosság követelményéből ugyanakkor – miként ezt többször hangsúlyozta – nem következik a Habsburg-ház uralmának a visszaállítása, sőt még magának a monarchikus államformának a fenntartása sem, hiszen az alkotmányos törvényhozást tartalmilag semmi sem köti. Az államforma megváltoztatásának az elvi lehetősége tehát benne rejlett az alaki jogfolytonosság eszmevilágában. Miként egy 1919. őszi hírlapi cikkében is fogalmazott a jogfolytonosság mellett az államforma kérdése csak másodrendű fontosságú kérdés lehet.

„[N]yíltan bevallom, hogy inkább választanám a köztársaságot a jogfolytonosság alapján, mint a királyságot jogfolytonosság nélkül.”¹³

¹¹ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár Életrajzi vázlata, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, R. 313. 4. doboz

¹² Molnár Kálmán: *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium*, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1926. 8.

¹³ Molnár Kálmán: *Jogfolytonosság. Egri Népújság* 1919. december 6. In: *Molnár Kálmán egyetemi tanár összegyűjtött kisebb tanulmányai és cikkei*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, 1932., 95.

Ez az alaki jogfolytonosság melletti kiállás amiatt külön is figyelemre méltó, mert Molnár Kálmán tántoríthatatlan híve volt nemcsak a monarchikus államformának, hanem a Habsburg–Lotharingiai uralkodóháznak is.

Molnár Kálmán 1919–1920 fordulóján – sokakkal együtt – még nem látta világosan a közjogi kibontakozás útját. Annyit azonban érzékelt, hogy az általa kiemelt fontosságúnak tartott jogfolytonosság, legalábbis az ő közjogi elgondolásai szerint, nem fog helyreállni. Ekkor fogant meg benne az elhatározás, hogy ebben a helyzetben nem kíván a továbbiakban magyar közjogot oktatni. Kapóra jött számára, hogy 1919. őszén (1918–1919-es politikai szerepvállalása miatt) Altorjay Sándor, a jogtörténet–egyházjogi tanszék professzora lemondott katedrájáról. Erre a fenntartói jogokat gyakorló Szmrecsányi Lajos érsek 1919 novemberében leiratot intézett a tanári karhoz, hogy tegyenek neki előterjesztést a megüresedett jogtörténet–egyházjogi tanszék vezetésének betöltésére vonatkozóan. Még mielőtt a tanári kar érdemben foglalkozhatott volna a kérdéssel, Molnár Kálmán levélben fordult az érsekhez, amelyben azt kérte, hogy – a tanszék betöltését legfeljebb a tanév végéig függőben hagyva – helyettesként tegye lehetővé a számára, hogy átkerüljön a jogtörténet–egyházjogi tanszékre. Kérelmét lelkiismereti okokkal támasztotta alá. Arra hivatkozott ugyanis, hogy miután a gyökeresen átalakuló állami berendezkedésnek még a körvonalai sem láthatóak, a magyar közjog tanáraként tanácstalanul áll az előtt a kérdés előtt, hogy milyen alkotmányjogot kell majd a jövőben a tanítványaival megismertetnie. Noha egyelőre még az államforma kérdése sem dőlt el, abban a – miként Molnár Kálmán írta – nem várt esetben, amennyiben Magyarország jövődő államformája köztársaság lenne, nem óhajtana többé közjogot tanítani.

„Nem akarnék köztársasági közjogász lenni, mert a köztársasági közjogot legfeljebb csak ismertetni tudnám, de nem tudnám teljesíteni a közjog tanárának azt a szent hivatását, hogy a közintézmények ismertetése mellett azok szeretetét és a hozzájuk való ragaszkodást is belecsepegtesse tanítványai szívébe.”¹⁴

Ám ha meg is marad a monarchikus államforma, a közjogi változások nem biztos, hogy a jogfolytonosság követelményeinek a tiszteletben tartásával fognak bekövetkezni. Ebben az esetben pedig nem lenne képes olyan alkotmányjogot tanítani, „amely a jogfolytonosság megakadása következtében (...) nem jog többé, hanem csupán tényleges állapot.” Áthelyezését csak abban az esetben kérné a magyar közjogi tanszékről a jogtörténet–egyházjogi tanszékre, amennyiben fenti aggályainak bármelyike beigazolódná. A levélben érintett „nagy alkotmányjogi kérdések” tisztázódásáig a megüresedett tanszéki állás betöltésének az elhalasztását kérte az érsektől, miközben a helyettesítést készséggel elvállalta. Ha viszont a megüresedett tanszéki poszt betöltésének az elhalasztása nem lenne teljesíthető, úgy arra kérte az érseket, hogy helyezze át a jogtörténet–egyházjogi tanszékre, egyúttal pedig a magyar közjogi tanszéki helyet tekintse megüresedettnek.¹⁵

¹⁴ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak, Eger, 1919. november 17., Egri Főegyházmegyei Levéltár, Lycaei Facultas Juridica, 3922/1919. szám alatt.

¹⁵ Lásd Molnár (14. lj.).

A tanári kar az 1919. november 24-ei ülésen azt a javaslatot tette az érseknek, hogy a megüresedő jogtörténet–egyházjogi tanszéki poszt betöltését a tanév végéig halassza el. A helyettesi teendők ellátására pedig Molnár Kálmán megbízására tettek indítványt.¹⁶ A fenntartó hozzájárult a tanári kar előterjesztéséhez. Ez a döntés azonban csak átmeneti megoldást jelentett Molnár Kálmán számára, hiszen 1920. február 29-ei levelében már kifejezetten arra kérte az érseket, hogy 1920. július 1-jei hatállyal helyezze át a jogtörténet–egyházjogi tanszékre.

„Úgy látszik, a jogfolytonosság kérdésében a kocka már el van vetve. A nemzetgyűlés nem helyezkedik a jogfolytonosság álláspontjára. Az utolsó szó ugyan még nincs kimondva, s nekem erős a hitem, hogy a próbálkozások ideje után a jogfolytonosság végül mégis helyre fog állítani – de jogakadémiánknak érdeke, hogy a tanszék ne maradjon tovább betöltetlenül.”¹⁷

Molnár Kálmán ekkor már – egyetlen nappal Horthy Miklós kormányzóvá választása előtt – igen pontosan érzekelte, hogy a kormányzati tényezők az alaki jogfolytonossággal szemben az anyagi (tartalmi) tartalmi jogfolytonosságot helyezik előtérbe. Vagyis korábbi közjogi aggodalmai beigazolódni látszottak.

Szmrecsányi Lajos érsek ezúttal is támogatta Molnár Kálmán kérését, és 1920. július 1-jei hatállyal a jogtörténet–egyházjogi tanszék professzorává nevezte ki. Innentől kezdve Pécsre távozásáig demonstratív módon egyházjogi és jogtörténeti tárgyakat oktatott, miközben közjogi dolgozataiban és publicisztikai írásaiban változatlanul hirdette alaki jogfolytonossági nézeteit és a kialakuló provizórikus jogrenddel szembeni további közjogi fenntartásait.

Az egyházjog és az alkotmánytörténet nem állt messze Molnár Kálmán érdeklődésétől. Egyetemi tanulmányai végén államtudományi doktori értekezését „*Az egyház alkotmánya és a kath. autonómia*” címmel készítette el,¹⁸ ugyanakkor a magyar alkotmánytörténet területén is megfelelő magabiztossággal mozgott, már csak a magyar alkotmányjog történelmi megalapozottsága miatt is. Ezt a jártasságot igazolja mellesleg az 1931-es Eckhart–vitába történő bekapcsolódása is. Molnár Kálmán polemikus írásai közül kiemelkedett az „*Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya*” című, 1931-ben közzétett tanulmánya,¹⁹ amely az általa jó nevű történetíróként aposztrofált Eckhart Ferenc (1885–1957), a budapesti tudományegyetem alkotmány- és jogtörténet professzora által „Jog és alkotmánytörténet” címen közzétett, a magyar alkotmány- és jogfejlődés útját szellemtörténeti megközelítés alapján bemutató, szakmai és politikai vihart egyaránt kiváltó tanulmányának egyes megállapításait

¹⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. november 24-i III. rendes üléséről, Heves Megyei Levéltár, VIII-1. Egri Érseki Jogakadémia iratai, Iktatott iratok, 44. doboz 128/1919/20. szám alatt.

¹⁷ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak, Eger, 1920. február 29., Heves Megyei Levéltár, VIII-1. Egri Érseki Jogakadémia iratai, 44. doboz 290/1919/20. szám alatt.

¹⁸ Molnár Kálmán: *Az egyház alkotmánya és a kath. autonómia*, MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/93.

¹⁹ Molnár Kálmán: *Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya*, Dunántúl Pécsi Egyetemi és Nyomdai Rt., Pécs, 1931.

vitatta.²⁰ A vitába bekapcsolódó közjogászok mellesleg leginkább azt vetették Eckhart Ferenc szemére, hogy nem méltatta kellőképp a magyar alkotmányfejlődés sok évszázados múltját, intézményeit és hagyományait, ezen belül jószerint hallgatott a Szent Korona-tanról is. Mindezek következtében – Tomcsányi Móric gondolatait idézve – Eckhart Ferenc írása megbolygatta a magyar közjog egyes főtételeit is, „amelyek történeti alkotmányunknál fogva a jogtörténeti tényekre támaszkodnak.”²¹

Molnár Kálmán úgy érezte, hogy neki is véleményt kell nyilvánítania a kibontakozó és elmérgesedő Eckhart–vitában. Concha Győzőhöz intézett levelében elhatározását a következőkkel indokolta:

„Most megint kizökkentem a munkáimból. Eckhart Ferencnek sok port felkavart cikke zökentett ki. Ehhez akarok reflexiókat írni. Mert ámbár teljesen helytelennek tartom az Eckhartal szemben megindított *hangulatkeltő* nyilatkozatok árját, de magam is azt hiszem, hogy objektíve sok szó fér ahhoz, amit Eckhart írt, s ezeknek az objektív észrevételeimnek akarok hangot adni.”²²

A magyar alkotmányfejlődés egyedi mivoltát büszkeséggel hirdető Molnár Kálmán egyrészt azt kifogásolta, hogy Eckhart Ferenc kétségbe vonta a magyar alkotmányfejlődés ezer éves múltját, másrészt viszont azoknak a szerzőknek – Marczali Henriknek, Dékány Istvánnak – az álláspontját is vitatta, akik Eckhart Ferenchez hasonlóan elhomályosították a Szent Korona-tan közjogi jelentőségét. Eckhart Ferenc részéről kifejezetten nehezményezte, hogy tanulmányában a Szent Korona-tant szinte teljességgel negligálta.²³ Molnár Kálmán szándéka arra irányult, hogy a tudományos rendszerként felfogott Szent Korona-tan alkotmánytörténeti jelentőségét hangsúlyozza. Ugyanakkor azzal sem értett egyet, hogy Eckhart Ferenc nem ismerte fel, illetve nem méltányolta kellőképp a magyar jogfejlődés markáns közjogias irányát. Eckhart ugyanis – Molnár álláspontja szerint – teljesen megalapozatlanul állította, hogy a rendi alkotmány korának felfogása semmivel sem volt közjogiasabb irányú Magyarországon, mint másutt.²⁴ Molnár Kálmán ennek éppen az ellenkezőjét képviselte, nevezetesen azt, hogy a hazai jogfejlődésben nagyobb nyomatékkal volt jelen a közjogias irány, mint a velünk szomszédos államokban. Ennek igazolásaként hivatkozott a „germán hűbéri és patrimoniális”, valamint a szent korona-tanon alapuló magyar államfelfogás közti különbségre. További példaként a lengyel és a magyar jogfejlődés, illetve jogfelfogás különbözőségét is felidézte. Arra is rámutatott, hogy az évszázadokig tartó osztrák–magyar államkapcsolatok következtében idegen gondolatok – miként a fejedelmi abszolutizmus – is belopóztak a magyar

²⁰ Eckhart Ferenc: Jog és alkotmánytörténet. In: Hóman Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931., 269–320.; Az Eckhart–vitához lásd Kardos József: *A szentkorona-tan története 1919–1944.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.; Tóth Zoltán József: *Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez*, Szent István Társulat, Budapest, 2007.

²¹ Tomcsányi Móric: A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete, *Magyar Jogi Szemle* 1931. április, 161.

²² Molnár Kálmán levele Concha Győzőhöz, Pécs, 1931. március 12., MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/476.

²³ Molnár (19. lj.) 27.

²⁴ Molnár (19. lj.) 51.

közjogba, „amely a szent koronán nyugvó államszervezet tisztultabb eszmekörét megfertőzte”.²⁵ Az Eckhart Ferenc által képviselt iránnyal szemben Molnár Kálmán összességében úgy ítélte meg, hogy nem vethető az alkotmánytörténészek és a közjogászok szemére, ha büszkeséggel tekintenek a magyar alkotmány ezer évére, vagy ha erőteljesen domborítják ki a magyar jogi gondolkodás emelkedettebbnek tartott közjogias irányát.²⁶

Molnár Kálmánt a későbbiekben sem hagyta nyugodni az a gondolat, hogy a magyar jogi gondolkodás közjogias iránya nem kap kellő hangsúlyt. Ezt a gondolatot fejezte ki – immáron a nemzeti szocialista Führer–elvvvel polemizálva – a „*Van-e még magyar géniusz?*” című írása. A totális közjogi rendszerek új közjogi iránynak nevezett felfogása előtti behódolást a hazai alkotmányjog-tudomány képviselői közül Molnár Kálmán utasította vissza a leghatározottabban. A „*Van-e még magyar géniusz?*” címen 1938 nyarán megjelenő írásában alkotmánytörténeti alapról kiindulva érvelt a közjogias magyar és a magánjogias német állameszme áthidalhatatlan különbségei mellett. A germán és a szláv világ közé beékelődő magyarság azért is maradhatott meg, mert „csontig-velőig átítatott bennünket a magyar és a germán államalkotó ideológia közötti különbségnek tudata”.²⁷ A hatalomszerzés céljából a maga számára harcosokat biztosító „germán Führer” és a „vérszerződésben” a köz szolgálata mellett elkötelezett „*Árpád vezér*” annyira ékesen fémmjelezték a két külön eszmevilágot, hogy ezt a magyarság előtt nem lehetett elhomályosítani.²⁸ Noha sokat változott a világ azóta, a függetlenség és a fennmaradás zálogát Molnár Kálmán továbbra is abban látta, hogy a magyarság „az egyetemes emberi eszmét sajátos elgondolásban, más népek államfelfogásától különböző, de az egész emberiség szempontjából értékes nemzeti formában” valósítsa meg.²⁹ A totális államrendszerek hazánkban is megkísérelt „majmolását” ugyanakkor amiatt is veszélyesnek tartotta, mert a totális eszméknek történő behódolás az önálló államként való fennmaradás alapjait ingatja meg. Hiszen mi szükség lehet az önálló magyar államra, ha nincs külön magyar „államszervező géniusz”?³⁰

Molnár Kálmán a kor vészjósló totalitárius eszméivel szemben tehát a nemzeti önállóság és függetlenség közjogi biztosítékát a romantikus, ám homályos tartalmú „nemzeti géniusz” évszázados örökségének megőrzésében látta. Nagy valószínűséggel ez az írása is hozzájárult ahhoz, hogy a nyilaskeresztes hatalomátvételt követő napokban, 1944. október 17-én internálták, hiszen a rendőrhatalom alá helyezést elrendelő határozat indokolása Molnár Kálmán nyíltan vállalt német- és nemzetiszocialista ellenességére, valamint legitimizmusára hivatkozott.³¹

²⁵ Molnár (19. lj.) 54.

²⁶ Molnár (19. lj.) 59.

²⁷ Molnár Kálmán: *Van-e még magyar géniusz?* Budapest, 1938., 3.

²⁸ Molnár (27. lj.) 3.

²⁹ Molnár (27. lj.) 4.

³⁰ Molnár (27. lj.) 5.

³¹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7.

A „kettős jogrend” elmélete

Joggal merülhet fel ugyanakkor az a kérdés, hogy 1926-ban mi tette lehetővé Molnár Kálmán számára a közjogi tanszékre történő visszatérést, hiszen az általa kardinális fontosságúnak tekintett alaki jogfolytonosság nem állt helyre. Sem akkor, sem a későbbiekben. Sőt, a hivatalos közjogtudomány azt az álláspontot képviselte, hogy az anyagi (tartalmi) értelemben vett jogfolytonosság addigra hazánkban lényegében helyre is állt. Ez az álláspontot vallotta Tomcsányi Móric (1878–1951), a budapesti tudományegyetem közjogász professzora is, aki több kiadást megért magyar közjogi tankönyvében azt hirdette, hogy a felsőház felállításáról rendelkező 1926. évi XXII. tc. elfogadásával Magyarországon – a királyi szék átmeneti üresedésétől eltekintve – lényegében helyreállt a jogfolytonosság.³² A jogfolytonosság helyreállításának tagadása Molnár részéről eléggé egyértelmű szembehelyezkedést jelentett a fennálló közjogi rendszerrel.

A magyar közjogi tanszék elfogadásának magyarázatát Molnár Kálmán esetében az 1920-as évek közepén kidolgozott ún. *kettős jogrend* elméletében kell keresnünk. Molnár Kálmán ugyanis ekkortól azt vallotta – tankönyvében is ezt oktatta –, hogy 1920 óta „két közjogi jogrend” él egymás mellett Magyarországon: a *vis major* miatt átmenetileg érvényesülni nem tudó „ősi alkotmányos jogrend” és a hétköznapokban érvényesülő „ideiglenes és rendkívüli jogrend”, amelynek az a hivatása, hogy a jogi anarchiát elkerülve egyengesse a rendes közjogi mederbe való visszatérés útját. Ebből következően a provizórikus jogrend is valóságos jogrendnek, a nemzet szokásjogi megnyilvánulásán nyugvó, szurrogát jogrendnek minősül, amelynek az állampolgárok mindaddig engedelmességgel tartoznak, ameddig ez a jogrend az „ősi alkotmányos jogrend” visszaállításának az útját, azaz a jogfolytonosság helyreállítását egyengeti.³³ A jogfolytonossági elmélet továbbfejlesztése során tehát az alaptétel nem sérült meg. Molnár Kálmán továbbra is úgy látta, és ennek megfelelően azt is tanította, hogy a jogfolytonosság nem állt helyre Magyarországon, és célként továbbra is a jogfolytonosság helyreállítását fogalmazta meg. Annyi változás történt, hogy a kettős jogrend elméletének megalkotásával az átmenetileg érvényesülni nem tudó „ősi” alkotmányos jogrend mellett elismerte az 1920 óta létrejött provizórikus jogrend érvényét, még ha az alakiságok terén maradtak is fenntartásai. Nem vonta kétségbe az új közjogi rendszer alapjait lerakó nemzetgyűlés legitimitását sem, „csupán” a törvényhozó testület szuverenitásának teljességét kérdőjelezte meg. Ennek az elméleti konstrukciónak a kidolgozása mindenesetre lehetővé tette a számára a magyar közjogi tanszékre történő visszatérést, hiszen jogfolytonossági nézeteit nem kellett feladnia, csak továbbfejlesztenie, miközben elvtelen kompromisszumot sem kellett kötnie.

A pécsi Erzsébet Tudományegyetem jog- és államtudományi kara első alkalommal 1923 őszén, a tudományegyetem Pozsonyból – budapesti kitérővel – Pécsre költözését követően hívta meg Molnár Kálmánt a Polner Ödön Szegedre távozása folytán megürese-

³² Tomcsányi Móric: *Magyarország közjoga*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940., 375.

³³ Molnár (12. lj.).

dó közjog–politikai tanszékre. „Ez a katedraváltás azonban éppen nem ment simán” – írta az évtizedekkel későbbi visszaemlékezéseiben.³⁴ A katedraváltás azért nem ment simán, mert a kultuszminisztérium a kari autonómia elvét kifejező meghívással szemben a kultuszminisztérium mozgásterét növelő, általában hármás jelöléshez kötött pályázat kiírásához ragaszkodott. A főhatóság által szabálytalannak minősített első pályázatot követő második pályázatot a kultuszminisztérium már eredményesnek tekintette, és Molnár Kálmánt 1925. december 9-én az államfő ki is nevezte a pécsi közjogi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává.

A magyar közjog professzoraként Molnár Kálmán a közjogi provizórium intézményeit a saját felfogása szerint oktatta, miként közjogi összefoglalójába is beemelte kritikus nézeteit. Fontos megjegyezni, hogy Molnár nem volt teljesen egyedül ezekkel a nézetekkel. A közjogi provizórium intézményeinek oktatásával kapcsolatos aggályok másokban is felmerültek. Legalábbis erre utal az a levél, amelyet Barabási Kun József (1875–1945), a debreceni tudományegyetem közjogász professzora Concha Győzőhöz (1846–1933), a politika nagy tekintélynek örvendő professzorához intézett 1924-ben. Ebben Barabási Kun arról számolt be, miként is oktatja a debreceni joghallgatóknak a provizórikus jogrendet. A levélírót ugyanis azzal rágalmazták meg, hogy a közjogot a jogfolytonosságra tekintet nélkül tanítja. Úgy gondolta, álláspontját szükséges a mesterének tartott Concha Győző előtt tisztázni.

„Nos, a *valóság* az, hogy minden iskolai év elején már az *első* előadásomban hangoztatom (és évközben is folyton ismétlem), hogy jelenleg a közjogi *provizórium* állapotában élünk, miután történeti alkotmányunk alapintézményei (király, országgyűlés) a jogfolytonosság erőszakos megszakítása folytán egyelőre nem működhetnek, hanem funkcióikat – a viszonyok kényszere miatt – átmenetileg bizonyos kiegészítő, *ideiglenes* szervek (kormányzó, nemzetgyűlés) végzik. Előadásaim alapja mindig a történeti alkotmány, de emellett, illetve ezzel kapcsolatban ismertetnem kell hallgatóimmal az 1920: I. tc. alapján és óta létrejött ideiglenes berendezkedéseket is. Azt hiszem, ez minden közjogi tanárnak feltétlen kötelessége.”³⁵

Egyik másik, szintén Concha Győzőhöz intézett levelében pedig arról írt, hogy szerint az átmenetinek szánt közjogi intézmények véglegesülni fognak.

„Nagyon hibáztatom a kormányt annyiban, hogy a második nemzetgyűlés alatt még semmit sem tett az ősi alkotmány helyreállítása érdekében. Szerintem nem mentség, hogy nyomorult gazdasági helyzetünk szorult első sorban orvoslásra. Hiszen a legyőzött országokban mindenütt ugyanígy van és mégis ráértek nagyszabású alkotmányreformra. Nálunk pedig első sorban nem reformra, hanem a régi biztos alapra való visszatérésre, a mostani közjogi káosz megszüntetésére, a törvények uralmára volna szükség. Nálunk ma igazában nem ki-

³⁴ Lásd (11. l.); Lásd továbbá Ádám Antal – Bihari Ottó: A közjog – alkotmányjog – államjog. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*, Pécs, 1980., 134.

³⁵ Barabási Kun József levele Concha Győzőnek, Debrecen, 1924. február 15., MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/394.

ráltság, hanem köztársaság van, kormányzóval az élen. És úgy látszik, a provizórium definitivummá akar átvedleni.”³⁶

Szakmai kételyei ellenére Barabási Kun József nem változtatott tanszéket, még csak átmeneti időre sem. Noha alkotmányjogi tankönyvet sem publikált, a közjogi előadásairól az 1930-as években készült sokszorosított jegyzetek tanúsága szerint Barabási Kun a közjogi provizórium addigra már több irányból is módosított alapintézményeit lényegében minden kritikai él nélkül mutatta be, illetve elemezte hallgatóságának.³⁷

Molnár Kálmán és a zsidótörvények problematikája

A jogfolytonosság, illetve a provizórikus jogrend intézményeinek hivatalostól eltérő értelmezése mellett Molnár Kálmán számára a másik szakmai és erkölcsi dilemmát a jogegyenlőség elvének a diszkriminatív zsidótörvények általi megszüntetése jelentette. Az 1949-ben papírra vetett visszaemlékezésekben írt arról, hogy az antiszemitizmus embertelen tobzódásával szembeni helytállás volt számára a legnehezebb. Részben azért, mert az antiszemitizmus gyökerei olyan forrásokból táplálkoztak, amelyet – megítélése szerint – „a zsidók széles rétegeinek féktelen és aránytalan érvényesülési vágya, kapzsisága, és ebből származó szemet szűrő, egészségtelen és káros térhódítása is táplált”, amire egyébként publicisztikai írásaiiban korábban ő maga is többször rámutatott. A zsidóság gazdasági és társadalmi térfoglalásáról szóló vészjósló elmélet tehát – amelyet utóbb a jogalkotó a kirekesztő zsidótörvények legitimációjaként is felhasznált – Molnár Kálmán felfogásától sem ált messze. A zsidókérdéssel összefüggő – előítéletes, általánosító, kellőképp nem árnyalt – írásai közé tartozott a „Honfoglaló zsidók” címmel 1919 őszén megjelent cikke is. Véleménye szerint a zsidó emancipáció 1867-tel kezdődő korszaka az 1918–1919-es forradalmi esztendőben, „az ezeréves magyar állam megdöntésével”, illetve az annak romjain épülő „új zsidó ochlokrácia” – csőcselékuralom – megalakulásával érte el a csúcspontját.³⁸ Mindezek ellenére az a keresztény légkör, amelyben felnevelkedett – vallotta visszaemlékezéseiben –, utóbb szükségképpen szembeállította minden olyan mozgalommal, amely a cégérül használt keresztény jelszót kompromittálta, és a keresztet, „a megváltás és isteni szeretet szent jelvényét” különböző formákba torzítva, zagyva programok olcsó népszerűsítése céljából a gyűlölet szimbólumává tette.³⁹

Ez lehetett tehát az erkölcsi magyarázata annak, miért tiltakozott Molnár Kálmán t1938-ban, illetve 1939-ben *több alkalommal is a sajtó nyilvánossága előtt az állampolgári jogegyenlőség elvét felrúgó zsidótörvények meghozatala ellen*. A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának

³⁶ Barabási Kun József levele Concha Győzőnek, Debrecen, 1923. szeptember 14., MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/380.

³⁷ Közjog, Dr. Barabási Kun József egy. ny. r. tanár úr magyarázatai alapján, Jogi előkészítő, é. n., p. Debrecen, 1–234.

³⁸ Molnár Kálmán: Honfoglaló zsidók, *Egri Népujság* 1919. november 8., november 9. In: *Óvatosan a jelszavakkal. Molnár professzor, a zsidókérdés és a magyar ifjúság*, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, 1934., 12.

³⁹ Lásd (11. l.).

hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. tc., közismertebb nevén az ún. első zsidótörvény képviselőházi vitájának kezdetekor, 1938. május 5-én keresztény írók, művészek és tudósok illusztris csoportja tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a Pesti Naplóban.

„Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk az ország európai hitéhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk készítet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, amelyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki.”⁴⁰

Az aláírók között szerepelt Molnár Kálmán is. A magyar jogtudományt a már nyugállományba vonult Polner Ödönnel együtt ők ketten képviselték a zsidótörvény elleni nyilatkozat aláírói között.

S akkor, amikor a kormányzat 1938-ban még azt állította, hogy az 1938. évi XV. tc. rendelkezései nem állnak ellentétben az állampolgári jogegyenlőség elvével, Molnár Kálmán még ugyanabban az évben mellébeszélés nélkül kimondta, hogy a zsidótörvény rendelkezései megszüntették az állampolgárok egyenjogúságát a zsidók és a zsidókkal egy tekintet alá eső személyek vonatkozásában.⁴¹

Az első zsidótörvény elfogadását követő hónapokban a kormányzat hozzáfogott a magyar jogrendbe a korábbinál kíméletlenebb rendelkezéseket bevezető – egyúttal határozottabban faji alapra helyezkedő – „A zsidók közéleti és társadalmi térfoglalásának korlátozásáról” rendelkező 1939. évi IV. tc.-ként ismert ún. második zsidótörvény előkészítéséhez. Az újabb jogkorlátozó, illetve jogfosztó intézkedésekkel szemben Molnár Kálmán 1938–1939 fordulóján a Magyar Nemzet hasábjain keresztül fordult a nyilvánosság felé.

„[A]zért, ami a magyarságnak mai sorsdöntő napjaiban történik, azért minden magyar, aki már gondolkozni tud (...) irtóztos felelősséggel tartozik. Manapság, annyiszor hangzanak felénk a fenyegetés és megfélemlítés dörgedelmes szavai és átkozódásai, annyian írják és kiáltják: jaj a zsidóknak, de még jajabb a keresztény zsidócsahosoknak és zsidóbérenceknek, hogy úgy érzem jelentkezniem kell. (...) Tehát kérésem a proskribáltak jegyzékét vezetőkhöz a következő. Ha netalán a nevem még nem volna feljegyezve, kérem pótlólag feljegyezni. Sohasem tartoztam és most sem tartozom az embervadászok közé. (...) Nem a zsidók tettek zsidócsahossá, hanem a magyartalan magyarkodók és a Krisztustól elfordult keresztények.”⁴²

Néhány héttel később ismételten a zsidókérdést érintő nézeteiről írt. A társadalmi és gazdasági élet megzavart egyensúlyát szerinte is biztosítani kell, ahogy fogalmazott, „az indokolatlan zsidó túlsúlyt meg kell szüntetni, az igazságos arányt helyre kell állítani”. Csakhogy mindezt nem olyan áron kell elérni, hogy „a társadalmi béke, nyugalom és összeműködés

⁴⁰ Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz, *Pesti Napló* 1938. május 5.

⁴¹ Molnár Kálmán: *Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs, 1938., 163.

⁴² Molnár Kálmán: *Mindenki felelős*, *Magyar Nemzet* 1938. december 30.

súlyosan megzavartassák". Véleménye szerint helytelen az a törekvés, hogy közjogi gettót létesítsenek a zsidók számára. Ehelyett „ki kell seperni” a gettót, mégpedig felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül. A törvény szigora sújtson le a bűncselekményt elkövető zsidókra és nem zsidókra egyaránt. Ugyanakkor a „velünk évszázados sorsközösségben élő hazafi-as, munkás, kifogástalan zsidóság igazságot, megértést és méltányosságot várhat tőlünk”. A sárga folt – figyelmeztetett – annak homlokára nyom szegényfoltot, „aki azt embertársa ruhájára kívánja akasztani.”⁴³ A közjogi gettó létesítését, azaz a jogkorlátozások bevezetését Molnár Kálmán következetesen elutasította, és eszébe sem jutott, hogy közjogi érvekkel támassza alá, netalántán legitimálja a jogegyenlőség megszüntetésének szükségességét.

Molnár Kálmán pályatársai közül ugyanakkor többen alkotmányjogi érvekkel igazolták, vagy a kormányzati törekvések iránt tanúsított megértéssel interpretálták a kirekesztő törvényeket. A budapesti közgazdaság-tudományi egyetem közjogász professzora, Kaas Albert (1885–1961) az első zsidótörvény időszakában akként vélekedett, hogy a jogegyenlőséget és az emberi jogokat az államok csak addig a pontig tisztelték, ameddig ezek a jogelvek nem veszélyeztették a közösség egyetemeres érdekeit, ám ha a valódi közérdek megkívánta, szűkítették a jogegyenlőséget és az emberi jogokat. A zsidókérdés véleménye szerint akkor juthat nyugvópontra, ha a zsidóság lemond arról a helyzeti előnyről, amelyet évtizedeken keresztül élvezett, és szakít „öncélúságával.”⁴⁴

Az 1939. évi IV. tc. alkotmányosságával összefüggő kérdésekkel Szontagh Vilmos, a miskolci evangélikus jogakadémia professzora előbb hírlapi cikkben, utóbb önálló kiadványként megjelenő tanulmányban foglalkozott. Véleménye szerint az alkotmányellenesség kérdése akkor merülhet fel valamely törvénnyel szemben, ha az adott törvény rendelkezései nincsenek összhangban az elfogadás időpontjának alkotmányszemléletével. Ebben a megközelítésben nem tekinthető alkotmányellenesnek az 1939. évi IV. tc., hiszen rendelkezései összhangban állnak a kor alkotmányszemléletével. A zsidó emancipációt biztosító 1867. évi XVII. tc. elfogadása idején még a „liberális alkotmányszemlélet” dominált, ám az 1939. évi IV. tc. meghozatalakor már a „nacionalista alkotmányszemlélet” tekinthető irányadónak. A nacionalista alkotmányszemlélet pedig nem tűri osztályok, rendek, „fajok” öncélú érvényesülését a „nacionalizmus ideálja”, valamint „a nemzeti államiság” rovására.⁴⁵ Azaz nem az 1939. évi IV. tc. tekinthető alkotmányellenesnek, hanem az a „liberális jogállapot”, amelynek megszüntetésére maga az 1939. évi IV. tc. is irányult. Ennél részletesebben foglalkozott ugyanezekkel a nézetekkel „A zsidótörvény jogtudományos szemléletben” címmel 1939-ben megjelent művében, amelyben különbséget tett alaki és anyagi alkotmányellenesség között. „Anyagi értelemben egy törvény akkor tekinthető alkotmányellenesnek, ha az alakilag kifogástalan törvény rendelkezései tartalmilag ellenkeznek „valamely előző írott vagy íratlan alkotmányi jogtétellel”. Ám miután az „alkotmány szelleme” koronként változó, az 1939. évi IV. tc.-vel szemben sem hozható fel alkotmányellenességre alapozott kifogás. Azt ugyanakkor elismerte, hogy a zsidó lakosság a jogegyenlőséget megszüntető

⁴³ Molnár Kálmán: A magyar múlt tanulságai, *Magyar Nemzet* 1939. február 4.

⁴⁴ Kaas Albert: *A zsidókérdés*, Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1938., 15.

⁴⁵ Szontagh Vilmos: A zsidótörvény és a magyar alkotmány, *Magyar Élet* 1939. május 28. 7.

rendeletek következtében a korábbi jogállapothoz képest hátrányos helyzetbe kerül, így érdeksérelem „vitan felül áll”.⁴⁶ Szontagh a zsidóságot olyan „fajilag elkülönült népcsoportnak” tekintette, amelynek az állami és társadalmi életre való veszedelmességét a népcsoport tagjainak sajátos faji ideológiájából eredő öncélú tevékenységében látta.⁴⁷

A zsidótörvények lojális interpretálói közé sorolható Buza László (1885–1969) is, akinek közjogi előadásjegyzetei arra hivatkoztak, hogy, miközben az 1939. évi IV. törvénycikk ellenkezett a jogegyenlőség formális követelményével, az állami beavatkozás mégis szükségesnek mutatkozott, mégpedig amiatt, hogy a jogegyenlőség felfüggesztésével a tényleges egyenlőtlenség elől bizonyos akadályokat elháríthasson. Buza professzor példaként arra hivatkozott, hogy a gazdasági életben az állampolgárok közötti társadalmi ellentéteket, mindenekelőtt a nagy vagyoni aránytalanságokat, ily módon lehet megszüntetni. Véleménye szerint a jogegyenlőség mindig csak eszköz lehet a tényleges egyenlőség biztosítására.⁴⁸

Molnár Kálmánnak a diszkriminatív törvényekről alkotott véleményét mutatják ugyanakkor azok a lapalji sorok is, amelyeket saját használatban lévő, eredendően 1929-ben közzétett magyar közjogi tankönyvébe írt, „Az állampolgárok egyenjogúsága” című fejezet 130. oldalán.

„Zsidótörvények!! Anatole France mondja, hogy 'a butaság szomorúbb, mint a gonoszság. Mert a gonoszság néha szünetel, a butaság soha!' – Ehhez hozzátehetjük, hogy legszomorúbb, ha a kettő együtt jelentkezik.”⁴⁹

A provizórium közjogi intézményeit és kisiklásait vizsgáló, 1945-ben megjelent tanulmányában Molnár Kálmán a két világháború közötti időszak negatív fejleményei között említette meg a jogrend zsidótörvények általi szétzúzását is. A zsidótörvények ugyanis nemcsak a magyar alkotmányjog legbiztosabb alapkövének tekintett jogegyenlőséget szüntették meg, hanem a maguk egészében robbantották fel a jogrendet.⁵⁰

Molnár Kálmán azonban nemcsak a jogegyenlőség elvét felrúgó, a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális és közéleti kirekesztést intézményesítő zsidótörvények meghozatala ellen tiltakozott, hanem felelősen gondolkodó professzorként és egyetemi vezetőként az 1930-as évek közepétől kezdődően többször is felemelte szavát a jogászifjúságot is fertőző szélsőjobbaldali, illetve nemzeti-szocialista nézetek ellen. Az 1941. szeptember 23-án tartott tanévnyitó dékáni beszéde is hűen tükrözte Molnár Kálmán humanista meggyőződését. Beszédében mindenekelőtt és mindenekfelett a felebaráti szeretetnek, valamint az emberi méltóság tiszteletének a fontosságát emelte ki. Mindig és minden körülmények között embernek, emberséges embernek kell lenni.⁵¹ Következő tanácsként pedig azt adta

⁴⁶ Szontagh Vilmos: *A zsidótörvény jogtudományos szemléletben*, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1939., 3–5.

⁴⁷ Szontagh (46. l.) 16.

⁴⁸ Magyar Közjog. Dr. Buza László egyetemi ny. r. tanár úr 1939/40. tanévi előadásai [...], Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/1. 54.

⁴⁹ A Magyar közjog 130. oldalán olvasható bejegyzést lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/92.

⁵⁰ Molnár Kálmán: *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege*, Karl Lajos Könyvkiadó, Pécs, 1945., 21.

⁵¹ Dékáni tanévnyitó beszéd. (1941. szeptember 23.). In: *Dékáni beszédek*, Különlenyomat a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem 1941–42. tanévi irataiból, 31. szám, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és nyomda Rt., Pécs, 1942., 4–5.

útravalóul, hogy tanuljanak meg gondolkodni és gondolkodva ítéletet alkotni, mert „embervoltunknak” ez a követelménye. Olyan tanácsot sohasem adna az ifjúságnak, hogy ne politizáljon, hiszen ez azt jelentené, hogy ne érdeklődjenek hazájuk, nemzetük sorsa iránt. Ám mielőtt valamilyen szervezet tagjává szegődnének, alaposan tájékozódjanak, és „komoly megfontolás” előzze meg a döntést. Ne engedje magát az ifjúság megtéveszteni a propaganda hírverésétől, „s minél többet ígérnek a hangoztatott jelszavak és programok, annál aggályosabban mérlegelje azok komolyságát”, vajon a kitűzött cél erkölcsileg igazolható-e? Vajon a kívánatos cél tisztességes emberek által igénybe vehető eszközökkel megvalósítható-e egyáltalán?⁵² Óvakodni kell az egyoldalúságtól is. „Ne dugják be a füleiket az érvek elől.” Ne csupán egyetlen könyv vagy hírlap alapján alkossanak véleményt az őket érdeklő tudományos vagy politikai kérdésekről.

„Amilyen komikus és nevetséges a tudományos életben az unius libri doctor, ugyanolyan veszedelmes a politikai közéletben az egyoldalú pártfoglaltság megszállottja, akinek nincsenek gátlásai, aki bizonyos politikai varázsigék ráolvasásával minden létező, vagy még felmerülő problémát tévedhetetlenül azonnal meg tud oldani.”

Ne legyenek olyan bírók, akik már akkor készek az ítélettel, mielőtt a másik felet meghallgatták volna.⁵³ Igyekezzenek ugyanakkor a középszerűség fölé emelkedni. Nagy tévedés azt gondolni, hogy a közösségi élet előnyére válik az, ha a közösségi munkát „emberszabású gépek” végzik. Az egyéniség nem kizárólag a vezetők kiváltsága, hiszen valamennyien emberek vagyunk, és „embermódra” akarunk élni.⁵⁴

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások súlya abban az esetben értékelhető reálsan, ha az ezzel ellentétes felfogású megnyilvánulásokkal szembesítjük azokat. Haendel Vilmos (1874–1955), a debreceni tudományegyetem politika professzora második világháború időszakára eső rektori beszédeiben nyíltan buzdított a háborús erőfeszítések és a német szövetség mellett, miközben elmarasztaló véleményt fogalmazott meg a zsidótörvények felemás végrehajtása és a németek melletti lagymatag hadviselés miatt. Kendőzetlen háborúpárti kirohanásai még professzortársai körében is visszatetszést keltettek.⁵⁵

Konklúzió

Hosszú pályafutása során Molnár Kálmánnak többször is szembesülnie kellett a bevezetésben említett szakmai és erkölcsi dilemmákkal. A két világháború közötti időszakban közjogi nézetei összeütközésbe kerültek az uralkodó felfogással. Amikor úgy látta, hogy nyugodt lelkiismerettel nem tudná teljesíteni a közjog tanárával szemben támasztott elvárásokat,

⁵² Lásd (51. l.) 6.

⁵³ Lásd (51. l.) 7.

⁵⁴ Lásd (51. l.)

⁵⁵ P. Szabó Béla: Szepesváraljai Haendel Vilmos. In: P. Szabó Béla (szerk.): „Ernyedetlen szorgalommal...” *A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Debrecen, 2014., 24–26.

otthagya katedróját. Azt gondolta ugyanis, hogy nyugodt lelkiismerettel képtelen lenne olyan közjogi elveket és tételes jogszabályokat oktatni, amelyekkel nem tud azonosulni. A közjogi tanszékre visszatérve a hatályos közjogot már a hivatalostól eltérő, sajátos közjogi felfogása szerint oktatta. Úgy vélhette, hogy ez nemcsak joga, de kötelessége is egy felelősen gondolkodó jogtudósnak: figyelmeztetni kell a helytelen tendenciára és javaslatot kell adni a másféle megoldásra. Az állampolgári jogegyenlőség melletti nyilvános kiállításainak erkölcsi súlyát utóbb pedig csak növelte, hogy a kiállítás szükségessége felől előbb önmagát kellett meggyőznie és önnön előítéletein kellett felülemelkednie. A II. világháború idején felelősen és humánusan gondolkodó egyetemi vezetőként pedig arra törekedett, hogy világos erkölcsi útmutatást adjon a hallgatóság számára.

A bibliai szentencia szerint ideje van a hallgatásnak és ideje van a beszédnek. Molnár Kálmán a jelek szerint mindig megérezte, hogy mikor jött el számára annak a bizonyos beszédnek az ideje.